

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y. ET L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DU COMITE INTERACADEMIQUE
DE BALKANOLOGIE DU CONSEIL DES ACADEMIES
DES SCIENCES ET DES ARTS DE LA R.S.F.Y. ET DE L'INSTITUT
DES ETUDES BALKANIQUES

X

BELGRADE 1979.

Душан ЛУКАЧ

Балканолошки институт САНУ
Београд

ДИЛЕМЕ СТОЈАДИНОВИЋЕВЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ У ВРЕМЕ УТЕМЕЉИВАЊА ОСОВИНЕ РИМ — БЕРЛИН

Долазак Стојадиновића на кормило владе Краљевине Југославије представљао је значајан поен за оне снаге у Југославији које су безбедност земље сагледавале у сенци моћи Трећег Рајха. Међу овима је водећа фигура био сам регент, кнез Павле који је управо полазећи од блискости погледа на спољну и унутарњу политику и поверио мандат за састав владе Милану Стојадиновићу. Павлово разочарење у Француску почело је раније и доживело је своју кулминацију француско-руским пактом о пријатељству и пружању узајамне помоћи. Вера према Паризу због штуровања са болшевицима је пукла и све наде су усмерене према северу — прижељкиваној спреси Велике Британије и Немачке. Требало је на чело југословенске владе поставити човека који ће се свим силама борити за такву оријентацију, а таква фигура је био управо Милан Стојадиновић, поборник тоталитаристичког система власти, заговорник економског везивања за привредно развијени Рајх, човек који је умео да тактизира и лавира у сплету густих и најчешће противуречних интереса великих и малих земаља и народа.

Нацистима је била позната политичка оријентација Милана Стојадиновића и његов долазак за председника југословенске владе попраћен је непомућеним симпатијама. У свом првом извештају после доласка на чело владе Милана Стојадиновића, немачки посланик фон Херен, 3. јула 1935. посебно истиче да се нови председник неће пустити да га воде други (алудирајући пре свега на Француску) већ да ће водити самосталну и за Југославију корисну политику. Корисно у овом случају за Херена могло би да буде само оно што је водило југословенску спољну политику у колотечину коју јој одреди дипломатија Трећег Рај-

ха. Посебно се истиче Стојадиновићева способност за привредне послове и његова спремност да на овом плану сарађује са Немачком.¹

И заиста сарадња Милана Стојадиновића са Рајхом почела је одмах по његовом доласку за председника владе и остала Стојадиновићева главна преокупација у спољној политици све до његовог свргавања са тог положаја. Ова сарадња се прво одвијала и најјаче манифестовала у спољнополитичким акцијама, на пример, у борби против рестаурације Хабсбурговаца у Аустрији, у трговинској размени двеју земаља да би ускоро била проширена и у све друге видове деловања у привреди, култури па и у области одбране и посебно у политици набавке наоружања за опрему војске Краљевине Југославије.² Под утицајем дипломатије Немачке долази до ублажавања противуречности и стишавања замршених односа према Мађарској односно до индиректног повезивања и деловања ове две земље, свака у свом табору, у интересу немачке политике.³

Токови у спољнополитичким односима земаља у Европи у другом делу 1935. г. погодовали су развоју започете оријентације Краљевине Југославије према Рајху. Деловање француске спољне политике усмеравано, под притиском конзервативних снага према Италији и левих снага према СССР-у само још више је продубљивало насталу пукотину у односима између Краљевине Југославије и Француске. За кнеза Павла и Стојадиновића и једна и друга оријентација је била застрашујућа; прва је Југославију подводила под капу Мусолинија, друга омогућавала јачање комунистичког покрета у земљи чега су се обојица највише плашили.⁴ Обојица су излаз из ове комбинације налазила у продубљивању веза и сарадње са Немачком. Приликом предаје акредитива новог посланика Југославије у Немачкој, Александра Цинцар-Марковића, пренешена је жеља кнеза Павла да се отворени процес сарадње између две земље још интензивније настави.⁵ Приликом учешћа на сахрани енглеског краља Ђорџа V кнезу Павлу се пружила прилика да пред немачким послаником у Великој Британији лично изрази своје задовољство што се немачко-југословенски односи тако успешно развијају. Том приликом изјавио је пред немачким амбасадором да лично

¹ Akten zur deutschen Auswärtigen Politik (скраћено ADAP) SERIE C IV/1, dok. 191, pp. 399—401.

² ADAP, C IV/1, dok. 269, pp. 561—563, dok. 292, pp. 616—617; C IV/2, dok. 434, pp. 849—850, dok. 446, pp. 869—871, dok. 533, pp. 1055—1056.

³ ADAP, C IV/2, dok. 444, pp. 862—863.

⁴ Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове (скраћено ДАСИП), П Анкара, Ф —24/1936, Циркуларно писмо МИП-а пов. бр. 2107 од 30. децембра 1935.

⁵ ADAP, C IV/2, dok. 447, p. 871.

Упореди: *Survey of international Affairs 1936*, Oxford—London, 1937, pp. 502—507 и 526—533.

нема ништа против Аншлуса али да је истовремено противник сваке акције на плану рестаурације Хабсбуршке монархије.⁶

Почетком 1936. када су Француска и Италија покушале да у области привредне сарадње остваре штогод од раније замишљеног Подунавског пакта, Немачка је југословенској спољној политици одредила посебну улогу у саботирању и ометању овога подухвата.⁷ У циркуларном писму *Auswartiges Amt* од 6. фебруара 1936. упућеном немачким дипломатским представништвима у Европи, у вези борбе против италијанско-француског пројекта привредне сарадње земаља југоисточне Европе, на примерку за Београд државни подсекретар фон Билов (*Bülow Schwante Karl*) је дописао додатак само за Београд у коме је тражено нарочито ангажовање владе Краљевине Југославије о ометању овога француско-италијанског покушаја. Ту је изражена нада да југословенска влада неће учествовати ни у једној комбинацији која је усмерена против Немачке, исто тако као што не би Немачка пристала да учествује у некој комбинацији против Краљевине Југославије. У вези с овим препоручено је посланику у Београду да разговара са владом Краљевине Југославије.⁸ Неколико дана касније, 13. фебруара 1936, дата је директива фон Херену да утиче на Стојадиновића да не дозволи укључивање Југославије у привредне комбинације у којима не би узела учешћа и Немачка.⁹ Да је Стојадиновић поштовао директиве и препоруке из Берлина видело се по измењеном и сепаратном држању југословенске делегације на заседању Привредног савета Мале антанте у Прагу 13. фебруара 1936.

Све динамичнија оријентација Краљевине Југославије у правцу Немачке била је условљена низом унутарњих и спољних чинилаца. Водећи врхови великосрпске буржоазије са кнезом Павлом и Миланом Стојадиновићем на врху владајуће пирамиде налазили су се пред све снажнијим притиском унутарполитичких противуречности међу којима је нерешено хрватско национално питање заузимало најистакнутије место. Све бременитија међународна ситуација није пружала никакву гаранцију и безбедност централизму српске буржоазије. Традиционални заш-

⁶ ADAP, C IV/2, dok. 533, pp. 1055—1056.

⁷ ADAP, IV/2, dok. 542, pp. 1072—1075, dok. 558, pp. 1106—1107, dok. 559, pp. 1107—1108, dok. 560, pp. 1108—1110, dok. 593, pp. 1179—1181.

⁸ ADAP, IV/2, dok. 542, pp. 1072—1075.

Wir nehmen als selbstverständlich an, dass die jugoslawische Regierung nach wie vor ihren Standpunkt aufrechterhält, an keiner Kombinationen teilzunehmen, die gegen Deutschland gerichtet ist, ebenso wie wir die Teilnahme an Kombinationen gegen Jugoslawien ablehnen würden. Jeder Donaupakt, an dem Russland in der einen oder anderen Form teilnahme, würde für uns indiskutabel sein, da er von vornherein als gegen Deutschland gerichtete Kombinationen anzusehen wäre.

Ich bitte, dies bei geeigneter Gelegenheit in Ihren Gesprächen mit der jugoslawischen Regierung zum Ausdruck zu bringen, jedoch zu vermeiden, den Eindruck einer offiziellen Demarche hervorzurufen.

⁹ ADAP, IV/2, dok. 558, pp. 1107.

титник, Француска, већ је у више наврата показала спремност да се у интересу властитих циљева нагоди са Мусолинијем и склони своју заштитничку руку са Југославије.¹⁰ Велика Британија у коју је нарочито веровао и гајио наду кнез Павле, водећи традиционалну политику равнотеже, сарађивала је са малим земљама само до граница до којих је допуштала политика равнотеже међу великим силама. Најконзервативнији део британске дипломатије који је био и сувише заслепљен опасношћу од большевизма директно је гурао Краљевину Југославију под антибольшевички штит канцелара Хитлера.

Од Италије се у Београду нису могли надати добру, јер су све спољнополитичке претензије Бенита Мусолинија могле да иду једино преко територија најближег суседа, Краљевине Југославије. Нацистички антисловенски програм представљао је опасност и за Краљевину Југославију, али је у сплету много зала за преплашену српску буржоазију овај правац исхода из мука представљао најмање зло.¹¹

Изналажење било какве сигурности режима кнеза Павла и Милана Стојадиновића у оквиру постојећих савеза малих земаља на југоистоку Европе због стално присутних унутарњих противуречности међу овим земљама, није се могао наћи. Свака од владајућих структура у земљама југоисточне Европе гледала је исто као и влада Краљевине Југославије, и трудила се да искористи све што је могуће за сопствени престиж. У таквим условима кнез Павле и Милан Стојадиновић заклањајући се политиком неутралности и немешања у обрачуна великих сила, све су дубље уводили југословенски несигурни брод у воде Трећег Рајха.¹²

Италијанска агресија на Етиопију и улазак Мусолинијевих црних кошуља у Адис Абебу довели су до још јачих заплета у међународним односима. Дошло је до нових пукотина у односима између великих сила и нарочито до заоштравања односа између Велике Британије и Италије око поделе сфера утицаја и колонија у Африци. Уследило је хлађење између Велике Британије и Француске због француске попустљивости према Италији, прво у време припремања агресије на Абисинију а касније и за време одмеравања обима санкција и других мера у Дру-

¹⁰ Упореди: Vuk Vukaver, *Sastanak Hitler—Horty*, *Časopis za suvremenu povijest*, II, 1974, pp. 65—67.

¹¹ Упореди: Др Ладислав Деак, *Југославија как орудие немецкой политики при разрушении французской системы союзов в центральной Европе*, у *The Third Reich and Yugoslavia 1933—1945*, Beograd, 1976, pp. 171—183; проф. др Живко Аврамовски, *The International isolation of Yugoslavia*; исти, *An objective of german Foreign Policy in the Period from 1933—1939*, исти зборник, pp. 252—278. Проф. др Eliza Campus, *Les relations roumèno-yougoslaves dans le contexte des pressions exercitées par le Troisième reich 1933—1939*, у истом зборнику, стр. 84—106.

¹² В. К. Волков, *Германо-югославские отношения... и развал Малой антианты 1933—1938*, Москва, 1966, стр. 31—32.

штву народа против Италије која је била означена као агресор. Неслогу међу западним силама искористио је Хитлер и 7. марта 1936, запоседајући рајнску област, срушио темеље Версајског уговора и у пракси почео прекрајање Версајске Европе. Позив на спровођење санкција против прекршиоца версајских уговора био је глас изгубљеног у пустињи, јер велике силе нису биле спремне да се залуже за спровођење санкција. Свака од ових сила тежила је сепаратној нагодби са канцеларом Хитлером. Била је на то спремна француска десница, радили су то конзервативци Енглеске, за такву политику по својој идеолошкој опредељености био је Бенито Мусолини.¹³

Кад је после све ове заврзламе у међународним односима, на светлост дана дошао споразум између Шушница и Хитлера 6. јула 1936. спољнополитичка оријентација кнеза Павла и Милана Стојадиновића се нашла, у неким важним питањима, поново на самом почетку. У страху пред све агресивнијим претњама Бенита Мусолинија били су потражили спас код Хитлера да би се сада када су се Хитлер и Мусолини дефинитивно споразумели нашли између њихових песница. Читав период дефинитивног излагања неспоразума Осовине Рим — Берлин у редовима београдске дипломатије осећала се клима ишчекивања. Знатан део водећих врхова југословенске буржоазије зашљускиван је таласима песимизма. Овакво осећање дела југословенске буржоазије се види и у извештају немачког посланика у Београду фон Херена (*Viktor von Heeren*) о политичком стању у Краљевини Југославији, писаном 22. априла 1936. године. Читав развој у свету и око Југославије у то време водио је несигурности и стрепњи носилаца режима у Југославији. Мусолинијева армија се враћала из Абисиније у Европу као победница и ојачана. Аустрија је постала сувише мала да би могла условити жртвовање сарадње и савеза две тоталитарне силе. Већ је отпочео обрачун између демократије и тоталитаризма у Шпанији. Велики диктатори су пружили један другом руку на живот и на смрт. Оба су градили сву своју идеологију и стратегију на реваншизму, прекрајању постојећих граница и рушењу версајског света. Кнез Павле није више био сигуран у заштитничку улогу ревизионистичке силе Немачке од ревизионизма друге ревизионистичке силе, Италије. Француска, оптерећена унутарњим проблемима већ се била дефинитивно повукла из Мажино линије.¹⁴

¹³ Шире о овоме: Проф. др Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1935—1937*, Београд, 1968, стр. 49—88; Милан М. Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Ријека, 1970, стр. 333—339; Georges Castelan, *Les Balkans dans la politique française de 1919 à la réoccupation de la Rhénanie*, *Studia balcanica*, 7, Sofia, 1973, pp. 33—44.

¹⁴ AA Pa Abt., II Jugoslawien, *Politik* 1, Bd. 3, Извештај немачког посланства из Београда, J. Nr. 1100/36, Po 3 од 22. априла 1936; уоп.: Вук Винавер, *Sastanak Hitler—Horthy*, стр. 83; *Tajni arhiv Grofa Ciana*, Zagreb, 1952, pp. 22—25, 34—35, 36—39.

Уз све ово Хитлер се јавно, пред Италијанима, одрицао Средоземља у корист свога будућег савезника Мусолинија, задржавајући себи само могућности трговине и привредне сарадње са тим земљама. И коначно за време посете министра иностраних послова грофа Бана Берлину, октобра 1936. утврђен је споразум који ће нешто касније бити означен као судбоносна осовина Европе означена именом Осовина Рим — Берлин.¹⁵

У новонасталим условима налазећи се у самом центру Осовине, и већ заглављена у кола Трећег рајха, влада Милана Стојадиновића имала је једини пут да играјући на политику неутралитета и немешања у сукобе и обрачуна великих сила, настави свој ход стазама које јој је у крајњој конзеквенци трасирао најјачи на Европском континенту, Трећи Рајх. При томе су даљу политику једне према другој, и Немачка и Југославија, морале да коригују и ускладе са општим токовима. Јер, Краљевина Југославија је до тада служила Немачкој истовремено као упориште против француског утицаја и италијанских претензија. Сада се Француска ионако повукла иза сопствених граница а Мусолини се нашао у загрљају канцелара Хитлера. Претходна функција, знатним делом, била је завршена. Требало је стару политику наставити у новом виду, против италијанске експанзије прикривено и још боље организовано а против Француске, односно против савеза и комбинација које је Француска на овом простору основала или бар подржавала, као што су Мала Антанта и Балкански пакт, наставити унутарње разбијање тих савеза.

И поред, на први поглед, безизлазног положаја Краљевине Југославије у процепу експанзионистичке и удружене политике и акције Мусолинијеве Италије и Хитлерове Немачке, ипак се у међупростору ових двеју тоталитарних сила крила могућност за лавирање и одржавање постојећег режима у Краљевини Југославији. Ова могућност је била садржана у стално присутним противуречностима између Немачке и Италије на простору југоисточне Европе па и Југославије. Ни једна од ових земаља није желела да потпуно изгуби утицај у Југославији или да је у целини препусти другој страни. На тој равнотежи тегова Берлина и Рима кнез Павле је изналазио могућности одржавања постојећег стања у Југославији. Уз то, и једној и другој страни, Краљевина Југославија је могла да користи. Све је ово условљавало одређену политику према Краљевини Југославији која је у глобалу уговорена већ на првом састанку министара спољних послова фон Нојрата и грофа Бана у октобру 1936. у Берлину. Према овоме договору обе земље су требале да са владом Краљевине Југославије негују добре односе из више разлога од којих је био најважнији: коришћење Југославије у фронту про-

¹⁵ *Tajni arhiv Grofa Ciana*, pp. 58—62, 67—77; *Survey of International affairs 1937*, London—Oxford, 1938, pp. 465—485.

тив болшевизма и истовремено у борби за сузбијање инфилтрације Велике Британије која тежи да замени Француску на југоистоку Европе.¹⁶

Владајућа буржоазија у Краљевини Југославији добро је проценила опште стање, своје могућности и интенције заједничке италијанско-немачке спољне политике и потрудила се да се уклопи у путеве и правце који су јој пружали највише сигурности за одржавање уздрманог режима. У општим смерницама негована је политика добрих односа са свим великим силама, изузев СССР-а, уз посебно исказивану пажњу најјачој сили на континенту — Немачкој. Слабљење сарадње са Француском на докнађено је јачањем веза са Великом Британијом уз настављање напора да се нађе заједнички језик између Лондона и Берлина.

У циљу утврђивања основних токова сарадње са Немачком кнез Павле је 17. октобра 1936. боравио у Бергхофу код Хитлера.¹⁷ Хитлер је већ тада показивао знаке посебне пажње и склоности према Југославији гражећи од кнеза Павла, да у случају ратног сукоба у Европи одржи неутралност земље. Био је то један од предуслова да се избегне мешање других сила на југословенском тлу, међу њима свакако и на првом месту, Италије, и евентуални губитак Краљевине Југославије. Заузврат је Хитлер нудио Павлу гаранцију југословенских граница што је подједнако било усмерено против западних сила и против Хитлерове савезнице, Италије. Кнез Павле је управо ове две жеље донео са собом у Немачку, јер су му оне једино могле да гарантују одржавање власти у Југославији.¹⁸ Неутралност и одржавање постојећих граница била су два основна предуслова за опстанак великосрпског режима у све нестабилнијој Краљевини Југославији. Стога је Милан Стојадиновић ову оријентацију свесрдно прихватио и ревносно је радио на рушењу свих других тенденција и праваца у спољној политици Краљевине Југославије. Тада Стојадиновић отпочиње своју рушилачку работу на разбијању постојећих савеза на југоистоку Европе у којима је била чланица Краљевина Југославија — Мале Антанте и Балканског савеза.¹⁹ Сви подухвати и напори органа Мале Антанте и Балканског савеза наилазили су на директно кочење и ометање од стране Милана Стојадиновића и његових сарадника.²⁰ Овакво Стојадиновићево држање наишло је на похвале од стране нациста

¹⁶ *Ibidem*, стр. 70.

¹⁷ Богдан Кризман, *Италија у политици краља Александра и кнеза Павла*, стр. 61—62; Hans Adolf Jacobsen, *Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933—1938*, Frankfurt/Mein—Berlin, 1968, p. 823.

¹⁸ Упореди: Богдан Кризман, *Вањска политика југославенске државе 1918—1941*, Загреб 1978, стр. 84.

¹⁹ Шире о томе: Проф. др Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе...*, стр. 152—158.

²⁰ *Ibidem*, стр. 213—236; Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Ријека, 1972, стр. 328—339.

већ у току 1936. године. Немачки посланик у Београду фон Херен извештавајући Берлин о токовима југословенске спољне политике 12. новембра 1936. и позитивно се осврћући на њене пронамачке токове, посебно хвали државничку сналажљивост и далековидност председника владе Милана Стојадиновића, који се вештом политиком успео дистанцирати од конфликта великих сила, што је значило да се ослободи старих савезника и у потпуности усмерио према Немачкој.²¹

Дефинитивно удруживање Немачке са Италијом условљавало је одређене промене у држању њених антиревизионистичких савезника каква је била Краљевина Југославија према поборницима реваншизма и ревизије какве су биле на пример Мађарска и Бугарска. Одражавање неуралгичних тачака између Југославије на једној страни и Бугарске и Мађарске на другој страни могло је да ремети Хитлеров програм постепеног савлађивања свих отпора на овом простору и укључивање целог југоистока у службу Трећег Рајха. Напори на овом плану чињени су већ раније, на пример приликом разговора Хорти — Хитлер 22. августа 1936. Као један од предуслова пуне сарадње Немачке и Мађарске истакнут је од стране Хитлера захтев да Мађарска прихвати политику приближавања Краљевини Југославији.²²

Исти је захтев од стране Немачке истакнут приликом разговора између грофа Бана и Хитлера крајем октобра 1936. приликом ударања темеља Осовине Рим — Берлин. Италији је као један од предуслова пуне сарадње са Немачком истакнут захтев смиривања затегнутих односа према Југославији.²³

После стварања немачко-италијанске осовине, побољшавање односа између Југославије и њених суседа који су били пријатељи Немачке постало је један од важнијих задатака немачке спољне политике. У интересу испуњавања овога задатка доћи ће у наредним годинама до крупне промене у стратегији и тактици немачке спољне политике према земљама југоисточне Европе. Немачка која је до тада била највећи противник свих постојећих савеза на југоистоку Европе почеће сама да гради своје савезе и комбинације у којима ће у неколико случајева једна страна уговорница бити управо Краљевина Југославија, што још једном потврђује значај и улогу Краљевине Југославије у југоисточној европској политици Трећег Рајха. Биће то споразуми између Краљевине Југославије и Бугарске, Краљевине Југославије

²¹ Auswärtigen Amt, Politische archiv (скраћено AA, PA), Jugoslawien 1, Bd. 1, Информација немачког посланства из Београда, Ј., Nr. 2889/36, Po 3 од 12. новембра 1936. о циљевима и методама југословенске спољне политике. „Die starke Persönlichkeit des Ministerpräsidenten lässt die Verwirklichung dieses Wunsches als durchaus möglich erscheinen. Damit gewinnen Ziele und Methoden der jugoslawieschen Aussenpolitik, wie sie heute von Stojadinović in Übereinstimmung mit dem Prinzregenten gesehen werden, erhöhte Bedeutung.“

²² Вук Винавер, *Sastanak Hitler—Horty*, стр. 85—87.

²³ *Tajni arhiv Grofa Ciana*, стр. 75.

и Италије и Краљевине Југославије и Мађарске, којима ћемо због њиховог значаја и улоге у омогућавању експанзије Трећег Рајха према југоистоку Европе, посветити у следећим нашим прилозима више пажње.

DILEMMAS DER AUSSENPOLITIK STOJADINOVIC'S ZUR ZEIT DER GRÜNDUNG DER DREI-MÄCHTIGEN VEREINBARUNG

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Prinz Paul betraute Milan Stojadinović mit der Bildung der Regierung gerade darum, weil ihre Ansichten über die Innenpolitik und die internationalen Verhältnisse Jugoslawiens im bedeutenden Mass übereinstimmend waren. Sie fürchteten beide vor dem inneren und dem internationalen Kommunismus auf einer Seite und vor Revanchismus und der Revision der Grenzen des Königreichs auf der anderen. Mit Rücksicht darauf, dass die revanchistischen Mächte zu dieser Zeit im dynamischen Aufstieg waren, sah man die Rettung sowohl des Regimes als auch des Königreichs in der Politik des Lavierens zwischen den Mächten, welche die sicherste Perspektive dieser Politik boten. Dies waren, von den alten Verbündeten, Grossbritannien, und von den neuen, das Dritte Reich.

Immer kräftiger in den Weltraum, war Deutschland weniger gefährlich als Italien Mussolinis, als die eventuelle Wiederherstellung der Habsburger Herrschaft in Österreich und in Ungarn und zeigte zugleich den guten Willen, das Bestehen und die Grenzen des Königreichs Jugoslawien zu unterstützen und aufrechtzuerhalten. Deshalb bezeugte Stojadinović, sofort nach seiner Machtergreifung, die grösste Achtung in seiner Politik des Lavierens dem Deutschen Reich. Er fühlte sich enttäuscht wegen Frankreichs Zurückziehung aus dem Balkan, hegte aber auch weiterhin die Hoffnungen in London und besonders in dessen konservativen Kreise, welche die Chance für die Erhaltung des traditionellen Gleichgewichts der Welt ausser dem Sowjetrussland in einer Annäherung zwischen Berlin und London sahen.

Die Versöhnung Berlins mit Wien im Sommer 1936, und gleich danach auch die Grundlegung einer dauernden Zusammenarbeit zweier revanchistischer Mächte, Deutschlands und Italiens, brachten auf die Weltbühne eine neue Situation herbei, welcher sich anpassen sollte. In dieser Verknüpfung zweier revisionistischer Mächte, erblickte Stojadinović mächtige Widersprüche, und in diesen unterdrückten Unstimmigkeiten auch seine Chance, des wackeligen Schiffes des Königreichs Jugoslawien durch den sich nähern-

den Kriegssturm zu führen. Indem er sich offiziell zur Politik der Neutralität bzw. des »Lavierens« bekannte, entfaltete er eine immer innigere Zusammenarbeit mit dem Reich auf dem wirtschaftlichen, politischen, militärischen und kulturellen Feld und wurde immer mehr zu einem Spielzeug in den Händen Adolf Hitlers. Es gab weder Platz noch Zeit für Dilemmas: indem er der Politik Berlins diene, begann er alte Bündnisse auf der Basis der Kollektivsicherheit auf dem Balkan zu brechen und die neuen, dem Wunsche des Dritten Reichs entsprechenden Bündnisse zu schliessen, und zwar hauptsächlich mit jenen Ländern, welche die Revision der Grenzen auf dem Balkan anstrebten: Italien, Bulgarien und Ungarn. Das zu rasche Entgleisen aus der traditionellen Politik wird ihm bald auch die Macht selbst kosten.